

Türk-Romen Clearing Sözleşmesi ve Ekonomik İlişkilere Etkileri (1935-1938)

*Turkish-Romanian Clearing Agreement and Its Effects on the Economic Relations
(1935-1938)*

Ömer METİN*

Özet

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren her alanda olduğu gibi sanayileşme açısından da önemli dönüşümler yaşayan Türkiye, 1930'lu yıllara gelindiğinde birçok önemli ürün için dışa bağımlılığını en aza indirmişdir. Türkiye aynı zamanda ihracatı arttırmak ve ithalatı azaltmak için değişik tedbirler almıştır. Bunlardan bir tanesi de bir anlamda takas sistemi olan "Clearing"dir. Türkiye, 1933 yılından itibaren kendisiyle Clearing Sözleşmesi yapan ülkelerden ithalat yapmaya başlamıştır. Bu çalışmada Türk-Romen Clearing Sözleşmesinin ekonomik ilişkilere olan etkileri Türk ve Romen arşivleri temel alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Clearing, Ekonomi, Türkiye, Romanya.*

Abstract

From the early years of the republic of Turkey, which underwent important transformations in all areas including industrialization, Turkey minimized foreign dependence for several major products starting with the 1930s. Turkey also took various measures to boost exports and reduce imports. One of them is the "Clearing", i.e. the exchange system. From 1933, Turkey tried to have imports from countries with which Turkey made a Clearing Agreement. Based on the archives in Turkey and Romania, this article will examine the Turkish-Romanian Clearing Agreement and its effects on the economic relations.

Keywords: *Clearing, Economy, Turkey, Romania.*

Giriş

1929'da başlayan (etkilerini ancak 1930 yılının sonlarında tam anlamıyla hissettiren) ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Kuzey Amerika ve

* Arş.Gör. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu

Avrupa'yı merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanında da (özellikle de sanayileşmiş ülkelerde) yıkıcı etkiler yaratmıştır. Bu ekonomik buhran en çok sanayileşmiş şehirleri vurmuş, bu kentlerde bir işsizler ve evsizler ordusu yaratmıştır. Bunalımdan etkilenen birçok ülkede inşaat faaliyetleri durmuş; tarım ürünü fiyatlarındaki %40-60'lık düşüş, çiftçileri ve kırsal bölge nüfusunu kötü etkilemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, 1929 bunalımı karşısında ekonomik kalkınmasını sürdürebilmek ve ihracat ve ithalatını arttırmak için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bunlardan en önemlilerinden birisi de 1933'de dış ödemelerde uygulamasına başlanan clearing¹ ve takas sistemidir. Bilindiği üzere clearing sistemi; malını alanın, malını alma ilkesine dayanır. Bu sistemde ithalat ihracata bağlandığından, ihracat teşvik edilmiş olur. Nitekim Türk Hükümeti mümkün olduğu kadar bütün ülkelerle clearing ve takas anlaşması yapmaya çaba harcadı. Bu bağlamda Türkiye ile ticaret ve ödeme anlaşması yapan ülkelere, ithalata öncelik tanıdı. Ayrıca ihraç mallarının standardizasyonuna önem verilerek, ihracat bu yönden de teşvik edildi.

Türk-Romen Clearing Sözleşmesinin İmzalanması

Türkiye, 1930'lu yılların başından itibaren sanayileşme alanında büyük yatırımlar yapmış, kendisi için çok önemli olan mallarda dışa bağımlılığını minimum seviye indirmeye başlamıştır. Türkiye'nin yerli sanayisinin gelişmesi aynı zamanda ithalatının belli bir oranda düşmesi anlamına gelmekteydi. Türkiye, Lozan'da yapılan ticaret sözleşmesinin süresinin dolmasından sonra, ithalatı azaltmak için bazı sınırlamalar getirmiş ve gümrük vergilerini de arttırmıştır. Bu durum Romanya'nın Türkiye'ye olan ihracatının 1920'li yıllara göre oldukça azalmasına neden olmuştur. 1935 yılının ilk yarısı itibariyle Türkiye'nin ithalata getirmiş olduğu sınırlamalar, Romanya için ekonomik kayıpları beraberinde getirmekteydi. Romanya için başka bir sorun da Türkiye'nin Romanya'dan ithal ettiği bazı tarımsal hammaddeleri ile bunların sanayide işlenmiş ürünleri kendi fabrikalarında üretmeye başlaması idi. Bu nedenle 1935 yılını geldiğinde Türkiye-Romanya ekonomik ilişkileri Romanya'nın aleyhine gelişmekteydi.

Türkiye, ithalata getirmiş olduğu kısıtlamalara rağmen ihtiyaç duyduğu malların ithalatını sadece Clearing Sözleşmesi yaptığı ülkelere karşılamaya başlamıştır. Çünkü Clearing'e göre Türkiye ithalat yaptığı ülkeye, aldığı ürünlerin maddi karşılığı kadar ihracat yapma imkânına sahipti. Bir nevi mal değişim antlaşması olan Clearing, Türkiye'ye ürettiği malları çok rahat bir şekilde pazarlama imkânı vermekteydi. Bu nedenle Türkiye, ithal ettiği malların %80'ininden fazlası Clearing yaptığı ülkelere almaktaydı. Bu durum Türkiye'nin

¹**Clearing Sistemi;** İki ülke arasında yapılan alış-veriş bedellerinin karşılıklı olarak malla ödenmesidir. Clearing işlemi, ilgili devletlerarasında imzalanan "clearing sözleşmesi" ile gerçekleştirilir. Clearing sisteminde Merkez Bankası devrededir ve aralarında Clearing sözleşmesi imzalanan ülkelerdeki üretici, alıcısını bulup ihracatı gerçekleştirir. Gümrük Çıkış Beyannamesi (GÇB) denilen belgeyi bankaya gösterip ihraç ettiği mal bedelini alır. Merkez Bankası, ödediği mal bedelini ilgili firmanın hesabına borç kaydeder. Bir ülkeden diğerine sevk edilen mallar da hesaba alacak olarak geçer. Borç-alacak farkı, sözleşmede belirtilen dönemin sonunda nakit olarak ödenir veya bir sonraki devreye intikal ettirilir. Clearing Sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Einzig, **The Exchange Clearing System**, London, 1935.

1930'lu yıllarda dış ticaret politikasının eşit şartlarda değişim üzerine kurulu olduğunu göstermekteydi.

Romanya, 1934 yılında Türkiye'nin ithal ettiği gaz yağının %60'ını tek başına karşılarken 1935 yılına gelindiğinde Türkiye, gaz yağını sadece Clearing yaptığı ülkelerden karşılamış ve Romen gaz yağı Türkiye'ye giriş yapamamıştır. Daha da önemlisi Romen petrolü, Türkiye'ye yapılan ihracatın en önemli bölümünü oluşturmaktaydı. Türkiye için de ulaşım ve nakliyenin kolay olması nedeniyle Romen petrolünü ithal etmek bazı avantajlar sağlamaktaydı. Fakat Türkiye'nin Clearing Sözleşmesi yaptığı ülkelere ithalat yapma politikası, her iki ülkeyi de yeni bir ticaret rejimi uygulamaya zorlamıştır. Bu nedenle Türkiye ile Romanya ticari ilişkilerini kolaylaştırmak ve devam ettirebilmek için 4 Ekim 1935'de Clearing Sözleşmesi yapmışlardır.² Bu antlaşmanın maddelerine bakıldığında;

1. Türkiye'ye ihraç olunan bilcümle Romen mallarının bedelleri ile Romanya'nın Türkiye'deki konsolosluklarına ait hâsılat, Türkiye Merkez Bankasına yatırılacak, Merkez Bankasınca Romen Milli Bankası namına açılacak TL hesabına faizsiz kaydolunacaktır.
2. Romanya Milli Bankası, bu suretle teşekkül eden mevduatı, Türkiye'den Romanya'ya ihraç olunacak mallara karşılık ödeme yapacaktır.
3. Türkiye Merkez Bankası, yapacağı tahsilâtı günü gününe Romanya Milli Bankasının hesabına geçecektir. Diğer taraftan Romanya'da yapılan ödemeleri, Romanya Milli Bankası, diğer bankaya günü gününe aktaracaktır.
4. Romanya Milli Bankası, Türk ihracatçısının faturasında görülen para birimini olduğu gibi Türk Merkez Bankasına gönderecek, bu paranın Türk parası ile değeri Paris Borsasının malum bulunan en son değeri üzerinden hesaplanarak Merkez Bankasınca hak sahiplerine ödenecektir. Romanya'dan Türkiye'ye ihraç olunan malların değeri de aynı şekilde TL baz alınarak Romanya Milli Bankasının hesabına kaydedilecektir.
5. Her iki tarafça ihraç olunan malların değeri FOB³ fiyatı üzerinden hesaplanacaktır.
6. Romen Milli Bankasından yapılacak ödemeler, halen yürürlükte bulunan Romen Dış Ticaret Genel Rejimine göre yapılacaktır.
7. Her iki taraftan ihraç olunan mallara, bugün imza edilen ticaret sözleşmesinin 4. maddesi uyarınca kararlaştırılan menşe sertifikaları eklenecektir.
8. Türk Merkez Bankasının tahsil ibranameleri ile Romen Milli Bankasının ödeme emirleri, hak sahiplerine ödeme yapabilmek için tüm şartları ihtiva edecektir.
9. Şurası kesindir ki bu Clearing Sözleşmesinin hükümleri, her iki ülkenin vergileri ödenmiş ihraç malları için geçerlidir.
10. Her iki banka, bu Clearing Sözleşmesinin tatbiki için gerekli olan bütün tedbirleri, ittifak içinde alacaklardır.

²NicoleaManescu, **Turcia de Astazi**, Bucureşti, 1939, s. 289.

³**FOB(Free on Board)**; Deniz taşımacılığında kullanılan bir terim olup, petrol fiyatları ile ilgili olarak CIF (mal bedeli, sigorta) ile birlikte en sık kullanılan terimdir. Tedarikçinin malzemeyi nakliye yapılacağı geminin güvertesine taşıyana kadar olan sorumluluğunu içerir. Fabrikadan liman gümrüğüne kadar olan taşıma masrafları ile liman gümrüğü ve liman masrafları tedarikçiye aittir. Malzeme gemi güvertesine taşandıktan sonraki sorumluluk ise müşteriye aittir.

11. İş bu Clearing Sözleşmesi, 4 Teşrinievvel 1935 tarihinde imzalanan ticaret sözleşmesinin tamamlayıcı durumunda olup, adı geçen sözleşmenin geçerlilik ve fesih şartlarına aynen sahiptir.⁴

Türk-Romen Clearing'inin Ekonomik İlişkilere Etkileri

Romanya Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve Romanya arasındaki Clearing Sözleşmesi ile ilgili bir rapor hazırlamışlardır. Buna göre Türkiye ve Romanya arasındaki Clearing Sözleşmesinin sonuçlarına, Romanya'nın Türkiye'ye olan ihracatının izlediği gelişim açısından bakıldığında, Romen petrollerinin önemine dikkat çekilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak da şöyle bir açıklama yapılmıştır. Romanya'da Birinci Dünya Savaşından sonra büyük bir bolluk yaşanmış ve Türkiye'ye olan ihracat yıldan yıla artmıştır. Özellikle odun, şeker, petrol ve kömür gibi ürünler Türkiye'ye ihraç edilmiştir. Fakat 1931 yılından itibaren Türkiye endüstrisinin gelişmesi ve Türkiye'nin ithalata bazı kısıtlamalar getirmesi, bu tarihten itibaren Romanya'nın Türkiye'ye olan ihracatının büyük bir bölümünün sadece petrol ile kısıtlı kalmasına neden olmuştur.

1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı ihraç ve ithalatta denge sağlama politikası, Clearing Sözleşmesi ile bu politikanın uygulanmasında Türkiye'ye çok avantaj sağlamaktaydı. Çünkü Türkiye, ithal ettiği ürün karşılığında ilgili ülkeye ihracat yapma eğilimindeydi ve bu antlaşma ile Türkiye'nin ticari ilişkide bulunduğu ülkelerle arasında büyük ithalat-ihracat farkı yaşanmayacaktı. Bununla birlikte raporda Türkiye'nin Ekim 1935'e kadar Clearing Sözleşmesini Romanya ile yapmadığı belirtilmiş bunun nedeni olarak da Türkiye'nin Romanya'dan ithal ettiği ürünlerin maddi değerinin çok önemli olmaması olarak gösterilmiştir. Romanya, Nisan 1935'e kadar Türkiye'nin ithalata koyduğu sınırlama getirmesinden dolayı ancak izin verilen miktarda ihracat yapabilmıştır. Bu ihracatın da önemli kısmını Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktaydı.⁵

5 Şubat 1937'de Romen Dışişleri Bakanlığı, Romanya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği petrol ve ödeme koşulları ile Clearing Sözleşmesinden kalan sorunların çözümü ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Romanya'nın Ankara Elçisi Telamaque, Tefik Rüştü Aras ve Numan Menemencioğlu ile Türk-Romen ilişkileri hakkında konuşurken benzin ihracatı ile ilgili sorunları da görüşmüş ve Romen Dışişleri Bakanlığına rapor sunmuştur. Romen diplomat, Türk yetkililerin ithal ettikleri Romen benzininin ödemesini Romen firmaların talep ettiği şekilde döviz olarak yapamayacaklarını kendisine ilettiklerini rapor etmiştir. Telemaque, Türkiye'den ödemelerin nasıl yapılacağı üzerinde uzlaşma sağlamak için Bükreş'e delege göndermesini talep etmiş fakat kesin cevap alamamıştır. Romen Dışişleri Bakanlığı, Telemaqua'nın Türk yetkililerle daha sonra yaptığı görüşmelerde, Türkiye'nin Bükreş'e delege göndermede isteksiz davrandığını çünkü Türkiye'nin daha önce Romen hükümetine bildirdiği

⁴**Sicili Kavanin**, C. 15, 14 Teşrinievvel 1935, s. 571-572; Romanya'da uygulan Clearing Sistemi için bkz. George I. Bratianu, **La Question Roumaine en 1940: le demembrement de la Roumanie ou un clearing territorial et demographique de Sud-Est de Europe**, Bucureşti, 1941.

⁵**Archivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E)**, Fond: Problema 41, Romanya Türkiye Arasındaki Clearing Sözleşmesinin Sonuçları Hakkında Rapor, Ekim 1935.

üzere ithal ettiği benzinin ödemesini döviz üzerinden ödemek istemediğini ve bu yönde Romanya'dan öncelikle bir söz beklediği yönünde bilgi aldığını rapor etmiştir. Romen Dışişlerine göre Türkiye ancak Romanya'dan döviz ile ödeme yapmama konusunda garanti alması durumunda Bükreş'e delege gönderecektir.⁶

Romanya Dışişleri Bakanlığı, 4 Ekim 1935'te Türkiye ile Romanya'nın ikili ticaret antlaşması imzaladığı gün Clearing Sözleşmesini da yaptığını belirtmiş ve Clearing'e göre ikili ticarete 100/100 yani eşit değerinde karşılıklı olarak ihracat yapılması gündeme gelmiştir. Romen Dışişleri Bakanlığına göre bu durum Romanya'nın aleyhine Türkiye'nin de oldukça lehine bir durum yaratmaktaydı. Çünkü Romanya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler uzun ömürlü ve çok geniş kitleler tarafından kullanılmaktaydı. Buna karşın Türkiye'nin Romanya'ya ihraç ettiği ürünler ise belli kesimlerce tüketilen ve uzun ömürlü olmayan genellikle zirai sebze ve meyveler idi. Romen firmalar Türkiye'ye ürün göndermekte ve karşılığında Türkiye'den alınan malların Romanya içinde satışından elde edilen para, Türkiye'ye ihraç edilen malların değerini bulmamaktaydı. Romen Dışişleri Bakanlığına göre Romanya, bu açığı kapatmak için Türkiye'den olması gerekenden fazla ithalat yapmış ve bu durumu Romanya ekonomisinin karşılayabilmesi daha uzun süre düşünülemezdi. Bu nedenle Romanya kendisi için dezavantajlı bu durumu düzeltmek için Türkiye ile mutlaka masaya oturmalıydı.

Türkiye'nin Bükreş Elçiliği, Romanya Merkez Bankasına bir mektup göndererek, Türkiye'nin Romanya'nın endişelerini anladığını belirtmiş, 14 Ekim 1935 tarihli Türk-Romen Ekonomik Antlaşmasının devamından yana olduklarını ve istenildiği durumda bazı değişiklikleri karşılıklı görüşmelerle yapabileceklerini iletmiştir. Türk elçiliği, özellikle Romanya'nın sıkıntılı olduğu ihraç ettiği petrolün geri ödemesinin dövizle yapılması konusunda, hükümetinin gerekli anlayışı göstereceğini de ifade etmiştir. Türk elçiliği, 1935 yılında Türkiye'nin ihraç ettiği petrolünün %80'ini ve 1936 yılı içinde yapılan ihracatın %65'ini de döviz olarak ileri dönemde ödemeyi taahhüt etmiştir.

Romanya Dışişleri Bakanlığı raporunun sonunda, 4 Ekim 1935 tarihli Clearing Sözleşmesinden Romanya aleyhine gelişen sonuçları çözümlmek için Türkiye'den Bükreş'e delege göndermesini bir daha istemenin doğru olacağı tavsiyesinde bulunmuştur. Romen dışişlerine göre, yapılacak ikili görüşmelerle Türkiye'nin de istekleri de göz önünde bulundurularak soruna bir çare bulunabilir, fakat Romanya'nın ihraç ettiği petrolün maddi değerini döviz dışında kabul etmesinin Romanya ekonomisi için zor durumları beraberinde getireceği vurgusu yapılmıştır. Türkiye hükümeti, Romanya'nın içinde bulunduğu durumu ve Romanya'nın antlaşmadan kaynaklanan sorunları bildiğini belirten Romen Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin de soruna çözüm bulmak için iyi niyet gösterisinde bulunacağına inandığını belirtmiştir.⁷

12 Şubat 1937'de bu konuyla ilgili bir rapor daha hazırlanmış ve eğer Romanya, Türkiye ile yaptığı Clearing Sözleşmesi üzerinde değişiklik yapmak için beklediği her gün

⁶A.M.A.E.,FondTurcia, vol. 60, fila, 22.

⁷A.M.A.E.,FondTurcia, vol. 60, fila, 22.

ekonomik açıdan zarar etmeye devam edecektir. İhraç edilen petrolün döviz olarak geri ödemesinin bekletilmesi ve Türkiye’de olası bir devalüasyon Romanya’nın ekonomisini daha da kötüye götürebilirdi. Bu nedenle Romen Dışişleri Bakanlığı, Clearing Sözleşmesinin iptalinin bile düşünülmesi gerektiğini rapor etmiştir. Romanya’nın Türkiye’ye ihraç ettiği mallardan kaynaklanan 160.000.000 lei (1.400.000 TL) alacağı bulunmakta ve bu paranın karşılığı olarak Türkiye’den yeterli ithalat yapılamamasının riskleri, Romen dışişleri tarafından Romen hükümetine aktarılmıştır. Sanayi Bakanlığında alınan bilgiye göre, Clearing Sözleşmesinin imzalandığı 4 Ekim 1935’ten 1937 yılına kadar Romanya çok zarar etmiş ve acilen bu antlaşmanın iptali gerekmektedir. Eğer antlaşma iptal edilirse Romanya’nın zararlarını telafi etmesi üç yıl kadar bir zamanı bulabilecekti. Bu bağlamda Romen dışişlerine göre, Türk-Romen Clearing Sözleşmesi, kesinlikle Romanya’nın başarısızlığı ile sonuçlanmıştır. Bu Antlaşma, özellikle petrol göz önüne alındığında Romanya’nın ticari realitesi ile ters düşmekte ve Romanya ekonomisini günden güne zayıf düşürmektedir.

Bununla birlikte Romen Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin Romanya’nın ihracatında çok önemli yer tutan düzenli olarak Romen mallarını ithal eden bir ülke konumunda olduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin petrol ihracatını kesmesi halinde bile Romanya’nın Türkiye’de bulunan parayı ithalat olarak geri almasının da zor olacağı belirtilmiştir. Çünkü Türkiye’nin petrol karşılığında Romanya’ya gönderdiği malların Romen özel sektörünce pahalı bulunduğu ve bu şirketlerin diğer ülkelerden daha ucuz fiyata ithal edilen mallara rağbet gösterdiği ifade edilmiştir. Fakat Türkiye’nin düzenli olarak Romanya’dan ihraç yapmasının önemi de Romen hükümetince göz önünde bulundurulmalıydı. Sonuç olarak Romanya, ihraç ettiği petrol karşılığında Türkiye’den ithalat yapmak istememekte bununla beraber Türkiye’nin iyi bir pazar olmasından dolayı, Türkiye’ye olan ihracatı devam ettirme niyetindeydi. Sadece Clearing Sözleşmesinden dolayı ortaya çıkan karşılıklı olarak ihracat-ithalat dengesinin Romanya’nın aleyhine işlemekteydi ve bu soruna en kısa zamanda bir çare bulunmalıydı.⁸

Romanya’nın Türkiye ile yaptığı Clearing Sözleşmesinden memnun olmaması ve ülke ekonomisinin gittikçe zarara uğradığını her fırsatta Türkiye’ye bildirmesi üzerine taraflar arasında yapılan görüşmelere hız verilmiştir. Bu bağlamda yeni bir ticari antlaşma yapmak üzere, 1 Ocak 1938’de Türkiye’den başkanlığını Deniz Ticareti Müdürü Müfit Bey’in yaptığı bir heyet Bükreş’e gelmiştir. Bükreş’te toplanacak konferansta her iki ülkenin delegeleri, Türkiye ile Romanya arasındaki ihracat-ithalat dengesini yeniden gözden geçirecekler, her iki tarafı sıkıntıya düşüren maddeler üzerinde orta bir yol bulmaya çalışacaklardır. Türk heyeti, daha önceden kullanılan İstanbul-Köstence ticari hattından başka Türkiye Karadeniz’i ile Köstence arasında başka limanların da aktif olarak kullanılmasını Romen yetkililere iletmiştir. Özellikle Trabzon limanı, iki ülke arasındaki ticarete etkin bir yol olarak kullanılabilirdi. Trabzon’a kadar kara yoluyla İran gibi diğer çevre ülkelerden getirilen mallar Trabzon-Köstence arasında vapur yoluyla taşınabilir ve Köstence’den de diğer bölgelere aktarılabilirdi. İstanbul dışında Trabzon’unun da ihracat-ithalatta kullanılması, Romanya’nın ticareti için

⁸A.M.A.E.,FondTurcia, vol. 60, fila, 31-32.

faydalı bir yol olarak gözükmekteydi. Öncelikli olarak Romanya, ticari açıdan transit yollara sahip önemli bir ülke konumunda olacak, diğer deniz ülkeleri ile rekabet içine girebilecek ve maddi açıdan da gelir sağlayacaktı. Bundan başka, Romanya'nın özel sektöründe de bir canlanma yaşanmasına sebep olacak, deniz trafiği için Romanya'da yeni yatırımlar ortaya çıkacaktır.⁹

Bükreş'te Türk ve Romen temsilcilerin yaptıkları görüşmeler sonunda 5 Ocak 1938 tarihinde iki memleket arasında ticari mübadelelerden kaynaklanan alacakların teminini kolaylaştırmak için 13 maddeden oluşan bir tediye antlaşması yapılmıştır. Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye ve Romanya arasındaki alacaklarının Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ile Romanya Milli Bankası aracılığıyla icra edileceği ifade edilmiş ve son maddeye kadar olan diğer maddelerinde de bu konunun teknik detayları verilmiştir. 4 Ekim 1935 tarihli Clearing Sözleşmesinin yerine geçecek bu tediye antlaşmasının 13. ve son maddesinde ise, bu antlaşmanın 12 Ocak 1938 tarihi itibarıyla geçerlilik kazanacağı ve bir yıl süre ile yürürlükte kalacağı, taraflardan birisinin bu süre bitmeden en az iki ay önce tek taraflı fesih hakkının gizli kaldığı ve fesih olunmadığı takdirde dörder aylık dönemlerle yenileceği ifade edilmektedir.¹⁰

Romanya Ticaret ve Sanayi Bakanlığında yapılan görüşmelerden sonra Türk-Romen ticari antlaşması imzalandığı gibi, Türkiye'nin Romanya'dan ihraç ettiği mallara karşılık yapacağı ödemelere ilişkin her iki tarafı da memnun eden bir sonuç ortaya çıkmıştır.¹¹

12 Ocak 1938 tarihinde Romanya Merkez Bankası, Romen basınına bir açıklama göndererek Türkiye ile yaptıkları ödeme antlaşması ile ilgili bilgi vermiştir. Buna göre;

1. Türkiye'ye ihraç edilen malların geri ödemesi ilgili antlaşma 12 Ocak 1938'den itibaren uygulamaya girecektir.
2. Bu antlaşma ile Türk lirası üzerindeki tartışmalar sona ermiştir. İhracattan elde edilen Türk parası, Romen Merkez Bankasında toplanacak, 82 Romen Lei, 1 TL'ye denk gelecek şekilde ilgili bankalara işlem yapılmak üzere aktarılacaktır.
3. Romanya'dan Türkiye'ye ihraçta bulunan özel sektör, Türkiye'den aynı miktarda ithalatta bulunması şartı ile Clearing Sözleşmesinin de şartlarına uygun olarak Romen Merkez Bankasına başvuruda bulunacaklar ve yukarıda belirtilen Lei-TL değişim şartınca kendilerine kredi açılacaktır.
4. Türk lirasının Romanya'da değişim oranı 82 Lei olarak sabitlenmiştir.
5. Bu antlaşma ile birlikte Romanya, Türkiye'den ithalat yapılmaya devam etmekle birlikte pirinç gibi diğer ürünleri de yapılan antlaşma gereği transit olarak geçirebilecektir.¹²

Türkiye ile Romanya arasında 1938 yılında yapılan ticaret ve tediye antlaşmaları ile birlikte Romanya'nın 1935 tarihli Türk-Romen Clearing'inden kaynaklanan sıkıntılarının bir kısmı giderilmiş olmaktadır. Türkiye, Clearing Sözleşmesinden elde ettiği hakları korumakla

⁹Universul, 1 Ocak 1938.

¹⁰T.B.M.M.Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, C. 8, Ankara, 1938, s. 216-225.

¹¹Argus, 7 Ocak 1938.

¹²Curentul, 12 Ocak 1938.

beraber, Balkan Paktından müttefiki ve komşusu olan Romanya'nın Türk - Romen ticari ilişkilerinde karşılaştığı sorunları da çözmesine yardımcı oluyordu. Bu antlaşma ile birlikte 1 TL'nin 82' Romen leyine sabitlenmesi, Romanya'daki özel sektörün Türkiye pazarına olan güvenini arttırmıştır. Köstence ile Türkiye'nin Karadeniz limanları arasında transit yollar açılması, Romen dış ticaretinin gelişmesine neden olacaktı.

1935-1938 yılları arasında Türk-Romen ekonomik antlaşmalarından kaynaklanan sıkıntıları Romen diplomatlar raporlarında üst makamlara sundukları gibi Türk tarafı da konuyla ilgili olarak rapor hazırlamıştır. İktisat Vekâleti, 20 Temmuz 1938 tarihinde Romanya ile olan ticari münasebetler hakkında Başbakanlığa bilgilendirme yapmıştır. Buna göre Temmuz 1938 itibari ile Clearing Sözleşmesi mucibince Türk pamuğunun alınması için Romen Merkez Bankasınca açılacak kredinin yükümlülüklerini Romen hükümetinin yerine getirememesi karşısında, alınabilecek muhtemel tedbirler Başbakanlığa bildirilmiştir.¹³

İktisat Bakanı, Başbakanlığa sunduğu raporda konuyu, dört başlık altında özetlemiştir. Buna göre;

1- Clearing Sözleşmesi mucibince Romenlerin, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasındaki alacaklı bakiyesi 9 Temmuz 1938 tarihi itibarıyla 879.400 Lira'dır. Bu bakiye 31 Ocak 1938 tarihinde 1.784.935 Lira idi. Merkez Bankasının son gönderdiği bilgiye göre 16 Temmuz 1938 tarihi itibarıyla bu miktar, tekrar yükselişe geçerek 1.026.800 Liraya ulaşmıştır. Clearing Sözleşmesine göre Türkiye'nin Romanya'dan yaptığı ithalata karşılık Romen tarafı da aynı maddi değerde Türkiye'den ithalat yapması gerekmektedir.

2- Romanya'ya ihraç edilen üzüm ve incir karşılığında kendisine 1937 yılında Romanya'dan kereste ithal etme yetkisi verilen İzmir Üzüm Kurumuna, 1938 yılı için kereste ihtiyacının karşılanıp karşılanamayacağı sorulmuştur. İlgili kurumun genel müdürü, ellerindeki mahsul durumunun kereste ihtiyacına denk gelecek kadar yeterli olduğunu ve diğer ihracatçıların da talepte bulunduğunu ayrıca Romanya'dan başka Polonya ve Yugoslavya'daki kereste satışları ile ilgilenildiğini ve bu ülkelerle de kereste değişimi için teklifte bulduklarını fakat henüz bir sonuca ulaşamadıkları Ticaret Vekâletine bildirmiştir.¹⁴

3- Romanya'ya karşı alınması gereken tedbirler için Bükreş Elçiliği vasıtasıyla 9 Temmuz 1938 tarihinde sorunun çözümü adına Romen makamlarına bilgi verilmiş ve Romen hükümeti, pamuk kredisi hakkındaki cevabını Türkiye'ye iletmiş bulunmaktadır. Türk Dışişleri Bakanlığının 14 Temmuz 1938 tarih ve 15107/709 sayılı tezkeresi ile İktisat Bakanlığına gönderdiği Romen cevabı notası şunları içermektedir;

A-) Kredinin açılması hususunda Romen Maliye Bakanlığı bazı sorunlarla karşılaşmış olduğundan Romen İktisat Bakanlığının müdahalesi üzerine Romen Merkez Bankası, Türk hükümetine hoş görünmek için Türkiye'nin Bükreş Elçiliğince gösterilecek Romen ihracatçılara yürürlükte olan Türk-Romen antlaşmaları hükümlerinin dışında ödeme yapmaya rıza göstermiştir.

¹³Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B. C. A.),Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 162.134..9, s. 1.

¹⁴B. C. A.,Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 162.134..9, s. 2.

B-) Romanya'ya gönderilen nota tarihine kadar ithal edilmiş olan pamukların kıymeti 41.800.000 Lei'dir. Bunun %70'i 29.500.000 Lei etmektedir. Bu miktarda pamuk bedeli de Merkez Bankasına yatmış bulunmaktadır. Açılması taahhüt edilmiş olan kredi 45.920.000 Lei'den ibaret olduğuna göre bankaya yatırılmış olan para ile bu 45.920.000 Lei arasındaki farkı teşkil eden yaklaşık 16.5 milyon Lei'in (A) fıkrasındaki şart dâhilinde derhal ödenmesi halinde Türk hükümetinin isteği yerine getirilmiş olacaktır.

C-) Bu itibarla adı geçen 16.000.000 Lei miktarınca Türk Merkez Bankasında açılacak özel hesaba Türk Elçiliğinin seçeceği Romen ihracatçılara derhal ödeme yapılacaktır.¹⁵

4- Pamuk kredisi bakımından Romen hükümetinin açık şekilde düşüncesi öğrenilmiş durumdadır. Kendileri tarafından açıkça ifade edildiği üzere adı geçen kredi açılmamıştır ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan dolayı açılmayacaktır. Buna karşın Romen tarafının teklif ettiği şartlar ise hiçbir şekilde daha önce taahhüt ettiği kredinin yerini tutamayacaktır. İleri sürülen dâhili sıkıntının iki devlet arasında imzalanmış bir protokolün uygulanmasını mazur gösteremeyeceği açıktır.

İktisat Bakanlığı raporunun devamında Romanya'nın Türkiye'nin müttefiki olmasına rağmen ticari bile olsa attığı imzayı tanımaması ve bu durumun ilk defa olmaması hasebiyle sadece ticari değil aynı zamanda siyasi olarak da tedbirlerin alınması gerektiğini başbakanlık makamına iletmıştır. Bununla birlikte İktisat Bakanlığı, Clearing yolu ile petrol ve kereste gibi elzem maddelerin Romanya'dan sıkıntılar yaşansa da tedarik edilebildiğini ve döviz sıkıntısı yaşanan bir dönemde Romanya'dan karşılıklı değişimin yapılabildiğini bildirmiştir. Ayrıca Romanya ile var olan ticari antlaşmaların feshedilmesi durumunda ne gibi zorluklarla karşı karşıya kalılabileceğinin bilinmediği için yeni bir anlaşmaya varılıncaya kadar Türk-Romen ticari ilişkilerin aşılması zor durumlarla kalma ihtimalleri göz önünde bulundurulması gerektiğinin de altını çizmiştir. Bu nedenle var olan antlaşmaların iptali yerine Romen hükümetinin imza koydukları belgelere bağlılıklarını sağlamak amacıyla Romanya'dan yapılacak ithalata kısıtlamalar getirme yoluyla Romen hükümetine cevap verilebileceği ayrıca alınacak tedbirler için son karar verilmeden önce Romanya'dan gelecek maslahatgüzarın sunacağı bilgilerin de göz önünde bulundurulmasının önemi de vurgulanmıştır.¹⁶

İktisat Bakanlığı, Başkanlığa sunduğu bu raporun dışında, Türk Dışişleri Bakanlığına da 19 Temmuz 1938 tarihinde Romen teklifinin hangi nedenlerle kabul edilemez olduğunu belirten bir rapor göndermiştir. İktisat Bakanlığı beş başlık altında Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmiştir;

1-) Romenlerce bazı iç sıkıntılar nedeniyle yedi aya yakın bir zamandan beri bir türlü açılmayan pamuk kredisi yerine teklif olunan yeni kredinin, daha önce düşünülen faydaları

¹⁵B. C. A.,Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 162.134..9, s. 3.

¹⁶B. C. A.,Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 162.134..9, s. 4-5.

sağlayamayacağı ve pamuk satıcısının altına girmiş olduğu faiz yükü de düşünüldüğünde çok açıktır. Çünkü bu yeni teklif sadece 16 milyon Lei dâhilinde bir finansmandan oluşmaktadır.

2-) Romen notasının baş tarafında Ekonomi Bakanlığının, Merkez Bankası nezdinde yaptığı teşebbüs üzerine bankanın, bahsi geçen işi 5 Ocak 1938 tarihli Türk-Romen antlaşmalarının haricine çıkarmaya razı olduğu yazılmaktadır. Romenlerce belirlenmiş miktar pamuğun Türkiye’den satın alınması ayrı bir protokol gerektireceğinden Clearing Sözleşmesinin dışına çıkılacağı zorunludur. Bu nedenle bu girişimin Türkiye’nin hoşuna gidecek bir davranış olarak gösterilmesi mantıklı değildir.

3-) Romanya hükümetine bu esaslar dairesinde cevap verilerek son tekliflerinin kabule lüzum görülmediği bildirilmesi ve kredinin açılmamasından dolayı doğmuş olan zararların telafisi için Türk tarafının görüşmelerde bulunması hakkının saklı tutulduğunun bildirilmesi gerekmektedir.

4-) Romen Merkez Bankasında Türk Elçiliği namına bloke edilmiş bulunan meblağdan 200.000 TL tekabül eden kısmının Türk Sıhhat ve İçtimai Bakanlığınca imzalanmış olan 16 Mayıs 1938 tarihli kereste mukavelesi hükümleri uyarınca kullanılacağı ve pamuk satışlarından tahsil edilmiş ve edilecek leylelerin ne şekilde kullanılacağı hakkının gizli olduğunun da Romen tarafına bildirmekte fayda vardır.

5-) Bükreş Ticaret Ataşesinden alınan bilgiye göre Romanya’ya ihraç olunacak bazı mallar için 5 Ocak 1938 tarihli Türk-Romen Ticaret Antlaşmasının gizli imza protokolü hükümleri uyarınca verilmesi gereken izinlerin her istendiğinde Romen makamlarınca verilmediği ve Ataşelikçe yapılan teşebbüslerden istenen neticelerin elde edilemediği anlaşılmaktadır. Romen hükümetinin bu noktaya da dikkatinin çekilmesi isabet olacaktır.¹⁷

Sonuç

Türkiye – Romanya arasında imzalanan Clearing Sözleşmesi, Türkiye’nin ekonomik çıkarlarına uygun olduğu görülürken Romanya için böyle bir durum söz konusu olmayacaktır. Çünkü bu antlaşma ile Türkiye, Romanya’dan ithal ettiği ürün bedeli kadar bu ülkeye ihracat yapma şansını eline geçirmiş oluyordu. Romanya’nın Türkiye’ye ihraç ettiği başlıca maddenin petrol ve Türkiye’den ithal ettiği malların da tarımsal ürünler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin bu antlaşmadan kazançlı çıktığı açıkça görülmektedir. Petrol ve ağır sanayi ürünleri, Türkiye’nin dışa bağımlı olduğu en önemli ithalat kalemleri idi. Karedeniz üzerinden Romen petrolünün Türkiye’ye ulaşım mesafesi oldukça kısa ve daha az masraflıydı. Bu nedenle Türkiye için Romen petrolünü tercih etmek çok mantıklı idi. Fakat Romanya’nın ihraç ettiği petrole karşılık aynı maddi değerinde Türkiye’den tarımsal ithalat yapmak zorunda olması, Romanya’yı sıkıntıya sokacaktır. Clearing Sözleşmesinden sonraki dönemde Romanya ihtiyaç

¹⁷B. C. A., Fon Kodu: 30..10.0.0., Yer No: 162.134..9, s. 6-7.

duyduğundan fazla Türk pamuğu, tütünü ya da diğer tarımsal ürünleri Türkiye'den ithal etmek zorunda kalacaktır.

Kaynakça

ArchiveleMinisturulAfacerilorExterne (A.M.A.E.),Fond: Problema 41, Romanya Türkiye Arasındaki Clearing Sözleşmesinin Sonuçları Hakkında Rapor, Ekim 1935.

ArchiveleMinisturulAfacerilorExterne (A.M.A.E.), FondTurcia, vol. 60. Argus, 7 Ocak 1938.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.),Fon Kodu: 30..10.0.0.,Yer No: 162.134..9.

Bratianu, George I. (1941), **La Question Roumaine en 1940 : ledemembrement de la Roumanieou un clearingterritorial et demographique de Sud-Est de Europe**, Bucureşti. Curentul, 12 Ocak 1938.

Einzig, Paul (1935), **The Exchange ClearingSystem**, McMillanPress, London.

Sicili Kavanin, C. 15, 14 Teşrinievvel 1935.

Manescu, Nicolea (1939), **Turcia de Astazi**, Bucureşti.

T.B.M.M Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, C. 8, Ankara, 1938.

Universul, 1 Ocak 1938.